

Сергій Омельчук

УРОКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ 7 КЛАСУ
Посібник

Схвалила для використання у загальноосвітніх навчальних закладах
комісія з української мови Науково-методичної ради
з питань освіти Міністерства освіти і науки України

Київ
«Дивослово»
2016

УДК 373.5.016:811.161.2](073)

ББК 74.268.1Укр

О-57

*Схвалила для використання у загальноосвітніх навчальних закладах
комісія з української мови Науково-методичної ради
з питань освіти Міністерства освіти і науки України
(Лист Інституту модернізації змісту освіти
від 05.05.2016 р. № 2.1/12-Г-204)*

РЕЦЕНЗЕНТИ

Романенко Ю. О. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри методики викладання української мови та літератури Національного педагогічного університету ім. Михайла Драгоманова

Кононенко О. Т. – учитель спеціалізованої середньої школи № 307 м. Києва

Нечипоренко А. Ф. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови, літератури та культури НТУУ «КПІ»

Тарасенко О. О. – учитель гімназії № 117 ім. Лесі Українки м. Києва

Омельчук С. А.

О-57 Уроки української мови для 7 класу: навч. посіб. / С. А.Омельчук. – К.: Дивослово, 2016. – 256 с.

ISBN 978-966-97491-3-0

У посібнику вміщено 88 уроків української мови в 7-му класі, що відповідають чинній програмі для загальноосвітніх навчальних закладів.

Уроки поєднують комунікативно-діяльнісний, соціокультурний принципи і принцип практичного спрямування навчального процесу, відповідають сучасним досягненням теорії і практики навчання української мови й розвитку мовлення. Система вправ і завдань відображає дослідницький підхід до навчання мови. Дидактичний матеріал уроків дає змогу реалізувати ціннісний навчальний, розвивальний і виховний аспекти української мови як шкільного предмета.

Для вчителів української мови й літератури загальноосвітніх шкіл, голів методичних об'єднань, студентів філологічних факультетів університетів.

ISBN 978-966-97491-3-0

УДК 373.5.016:811.161.2](073)

ББК 74.268.1Укр

© Омельчук С. А, 2016

© «Дивослово», 2016

ПЕРЕДМОВА

Уроки української мови в 7-му класі, уміщені в посібникові, розроблено відповідно до чинної програми для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою «Українська мова. 5–9 класи».

В основу посібника покладено основні чотири змістові лінії: мовленнєву, мовну, діяльнісну й соціокультурну. З огляду на це дібрані методи, прийоми й засоби навчання української мови спрямовані: по-перше, на формування мовних і мовленнєво-комунікативних умінь і навичок, збагачення мовлення лексико-фразеологічними, граматичними і стилістичними засобами; по-друге, на вдосконалення загальнопізнавальних, організаційних і творчих умінь, ціннісних орієнтацій тощо; по-третє, на формування національних і загальнолюдських культурних цінностей за допомогою мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу.

Розроблені уроки, крім традиційних ефективних форм навчальної роботи (коментоване письмо, орфографічні, вибіркові, вибірково-розподільні, пояснювальні диктанти), реалізують сучасні освітні технології, а саме: проблемно-пошукової (проблемний діалог, робота з деформованим текстом, дослідження-моделювання, конструювання, реконструювання, відновлення, творчі диктанти, навчальне редагування), проектної (творче спостереження з елементами аналізу, порівняння, ситуаційні завдання), колективної та групової діяльності, диференціації й індивідуалізації навчання (робота в парах, мікрогрупах, за варіантами), ігрових форм (кресворди, ребуси, мовознавчі ігри) тощо. Це сприяє розвитку розумових здібностей учнів, їхньої пізнавальної активності й самостійності, формуванню комунікативної компетентності.

Структура кожного уроку чітка, відповідає типу, темі й меті його. Автор посібника пропонує застосовувати такі типи уроків, як уроки засвоєння нових знань, уроки формування практичних умінь і навичок, уроки узагальнення й систематизації вивченого, уроки повторення здобутих знань, уроки оцінювання навчальних досягнень учнів, уроки мовленнєвого розвитку (поступове ускладнення й поглиблення мовленнєво-знавчих понять і формування вмінь в усіх видах мовленнєвої діяльності).

Уроки містять більшу кількість, ніж можна використати, дидактичного матеріалу, різноманітних пізнавальних завдань і вправ творчого характеру, що дає змогу вчителю вибрати ті, які відповідатимуть особливостям навчального закладу, рівню мовної підготовки семикласників та їхнім інтересам.

Особливістю змісту уроків української мови в 7-му класі є системне використання у процесі опрацювання мовного матеріалу внутрішньопредметних зв'язків (з лексикою і фразеологією, культурою мовлення і стилістикою, фонетикою й орфографією, текстом тощо) та міжпредметних зв'язків (з літературою, історією, предметами природничо-математичного циклу). Тому в основу дидактичного матеріалу покладено текст, завдяки якому здійснюється вдосконалення практичних умінь і навичок мовленнєво-комунікативної діяльності семикласників.

**КАЛЕНДАРНО-ТЕМАТИЧНЕ ПЛАНУВАННЯ УРОКІВ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ 7 КЛАСУ**

С Е М Е С Т Р І

Пор. №	Дата	Зміст програмового матеріалу
Вступ		
1		Літературна норма української мови.
Повторення й узагальнення вивченого в попередніх класах		
2		Розділові знаки у вивчених синтаксичних конструкціях.
3		Частини мови (іменник і прикметник). Вивчені групи орфограм в іменникові і прикметникові.
4		Частини мови (числівник і займенник). Вивчені групи орфограм у числівникові і займенникові.
5		<i>Контрольна робота.</i> Повторення й узагальнення вивченого в попередніх класах (<i>тестові завдання</i>). Ознайомлювальне читання мовчки текстів наукового й публіцистичного стилів.
6		<i>Урок мовленнєвого розвитку.</i> Повторення вивченого про текст, його структурні особливості, мовні засоби зв'язку речень у тексті. Мікротема тексту.
7		<i>Урок мовленнєвого розвитку.</i> Усний вибіркового переказ тексту наукового стилю.
Морфологія. Орфографія		
Дієслово		
8		Дієслово: загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль.
9		Форми дієслова (загальне ознайомлення).
10		Неозначена форма дієслова. Доконаний і недоконаний вид дієслова.
11		<i>Урок мовленнєвого розвитку.</i> Повторення вивченого про типи мовлення. Особливості побудови опису зовнішності людини.
12		<i>Урок мовленнєвого розвитку.</i> Усний докладний переказ розповідного тексту художнього стилю з елементами опису зовнішності людини.
13		Часи дієслова. Теперішній час.
14		Майбутній час дієслова.

15		Дієслова І і II дієвідміни.
16		Дієвідмінювання дієслів теперішнього й майбутнього часу.
17		Букви е, и в особових закінченнях дієслів І і II дієвідміни.
18		Правопис -ться, -шся в кінці дієслів.
19		Минулий час. Зміна дієслів у минулому часі.
20–21		<i>Уроки мовленнєвого розвитку. Контрольний письмовий стислий переказ розповідного тексту в художньому стилі про виконання певних дій.</i>
22		Способи дієслів (дійсний, умовний, наказовий).
23		Творення дієслів умовного й наказового способів.
24		Знак м'якшення в дієсловах наказового способу.
25		<i>Урок мовленнєвого розвитку.</i> Усний твір-опис виконання дій на основі власних спостережень у художньому стилі.
26		Безособові дієслова.
27		Способи творення дієслів.
28		Написання не з дієсловами.
29		Узагальнення й систематизація вивченого з теми «Дієслово».
30		<i>Контрольна робота.</i> Дієслово (<i>тестові завдання</i>).
Дієприкметник		
31		Дієприкметник як особлива форма дієслова: загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль.
32–33		Творення, відмінювання і правопис активних дієприкметників теперішнього й минулого часу.
34–35		Творення, відмінювання і правопис пасивних дієприкметників. <i>Контрольний диктант.</i>
36		Дієприкметниковий зворот. Відокремлення комами дієприкметникових зворотів (після означуваного іменника).
37–38		<i>Уроки мовленнєвого розвитку.</i> Письмовий твір-опис зовнішності людини за картиною в художньому стилі.
39		Написання н у дієприкметниках та nn у прикметниках дієприкметникового походження.
40		Дієслівні форми на -но, -то .
41		Написання не з дієприкметниками.
42		<i>Урок мовленнєвого розвитку.</i> Усний докладний переказ тексту публіцистичного стилю з елементами роздуму.

43		Узагальнення й систематизація вивченого з теми «Дієприкметник».
44		<i>Контрольна робота. Дієприкметник (тестові завдання). Контрольне читання мовчки тексту монологічного характеру публіцистичного стилю.</i>

СЕМЕСТР II

Пор. №	Дата	Зміст програмового матеріалу
Дієприслівник		
45		Дієприслівник як особлива форма дієслова: загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль.
46		Вид і час дієприслівників. Творення дієприслівників недоконаного і доконаного виду.
47–48		<i>Уроки мовленнєвого розвитку. Контрольний письмовий докладний переказ тексту-роздуму дискусійного характеру в публіцистичному стилі.</i>
49		Дієприслівниковий зворот. Коми при дієприслівниковому звороті й одиничному дієприслівникові.
50		Не з дієприслівниками.
51		Узагальнення й систематизація вивченого з теми «Дієприслівник».
52		<i>Контрольна робота (тестові завдання). Виразне читання вголос науково-популярних і публіцистичних текстів.</i>
Прислівник		
53		Прислівник: загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль.
54		Розряди прислівників. Правила наголошування прислівників.
55		Ступені порівняння прислівників.
56		<i>Урок мовленнєвого розвитку. Повторення вивченого про жанри мовлення. Оповідання, особливості його побудови.</i>
57–58		<i>Уроки мовленнєвого розвитку. Письмовий твір-оповідання за поданим сюжетом.</i>
59		Правопис прислівників на о, е , утворених від прикметників і дієприкметників.
60		И та і в кінці прислівників.
61		Н і нн у прислівниках.
62		Не і ні з прислівниками.
63		<i>Урок мовленнєвого розвитку. Ділові папери. Розписка.</i>
64–65		Написання прислівників разом і з дефісом.

66		Написання прислівникових словосполук окремо.
67		Узагальнення й систематизація вивченого з теми «Прислівник».
68		<i>Контрольна робота (тестові завдання). Контрольне аудіювання тексту наукового стилю.</i>
Прийменник		
69		Прийменник як службова частина мови. Прийменник як засіб зв'язку у словосполученні.
70		Види прийменників за будовою.
71		Написання похідних прийменників разом, окремо і з дефісом.
72–73		<i>Уроки мовленнєвого розвитку. Письмовий портретний нарис у публіцистичному стилі.</i>
Сполучник		
74		Сполучник як службова частина мови. Види сполучників за походженням.
75		Види сполучників за способом використання в реченні: сполучники сурядності й підрядності.
76–77		<i>Уроки мовленнєвого розвитку. Контрольний твір розповідного характеру в художньому стилі про виконання автором улюбленої справи.</i>
78		Види сполучників за будовою. Написання сполучників разом та окремо.
Частка		
79		Частка як службова частина мови.
80		<i>Урок мовленнєвого розвитку. Анотація.</i>
81		Написання часток.
82		Не з різними частинами мови.
83		Не і ні з різними частинами мови. <i>Контрольний диктант.</i>
84		<i>Урок мовленнєвого розвитку. Складання й розігрування діалогів дискусійного характеру, а також діалогів, що доповнюють почутий або прочитаний текст, відповідно до запропонованої ситуації спілкування, пов'язаної з характеристикою людей</i>
Вигук		
85		Вигук як особлива частина мови. Кома і знак оклику при вигуках. Дефіс у вигуках.
86		<i>Контрольна робота (тестові завдання).</i>
Узагальнення й систематизація вивченого		
87–88		Узагальнення й систематизація вивченого про частини мови, написання та використання їх у мовленні.

Семестр I

Урок 1

Тема. Літературна норма української мови.

Мета: сформувати в учнів знання про норми літературної мови, а також основні норми української літературної вимови; розвивати загальнопізнавальні вміння визначати мовні норми, диференціювати їх, додержувати цих норм у власному мовленні; розвивати творчі вміння редагувати власне й чуже мовлення, дотримуючи мовних норм і визначаючи характер допущених помилок, правильно наголошувати слова й вимовляти звуки і звукосполучення відповідно до норм української літературної вимови; формувати в семикласників культуру літературного мовлення.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

Перебіг уроку

Організаційний момент.

Ознайомлення семикласників із темою, метою й завданнями уроку. Оголошення епіграфа уроку.

Мова – це нервова система кожної культури.

Станіслав Лем

Розвиток пошукової пізнавальної активності семикласників.

Побудова висновків на основі тексту. Виразно прочитайте текст. Доберіть заголовок. Знайдіть речення, що виражає основну думку тексту.

Знання мови – це культура думки, це рівень мислення, це духовне обличчя людини. Прикро, що нині так часто спостерігаємо мовне недбалство по всій вертикалі суспільства: від пересічних громадян до державних достойників.

Потрібно постійно дбати про культуру свого мовлення, якщо йдеться саме про літературне мовлення. Адже абсолютна більшість людей у світі спілкується в побуті мовою, відмінною од літературної, кодифікованої (зафіксованої у словниках і граматиках) мови. У цій мові є діалектизми, просторічні слова та вислови і дещо знижена лексика, проте все це елементи однієї мови. Тим часом за нашої мовної ситуації українській мові доводиться долати напашування інших мов. Тим-то українськомовна людина має повсякчас пильнувати свою культуру мови. А що вже казати про тих, хто порівняно недавно почав оволодівати цією мовою? Хотілося б, аби для таких мовців мова держави, у якій вони живуть, була саме другою, а не вторинною (За Н. Дзюбишиною-Мельник).

➤ Сформулюйте визначення поняття *літературна мова*, використовуючи матеріал тексту.

➤ Як ви розумієте поняття *культура мовлення*? Як пов'язані між собою *культура мовлення* і *літературне мовлення*?

➤ Яке мовлення ми називаємо нормативним? Чи тотожні поняття *нормативне мовлення* і *літературне мовлення*?

Робота зі словником. Знайдіть у тлумачному словникові української мови визначення поняття *норма*. З якої мови походить це слово?

Дослідження-моделювання. Змодельуйте словосполучення зі словом *норма*, додаючи до нього іменники або прикметники в ролі залежних слів.

Матеріал для вчителя. Мовна норма, норма закону, норма часу, норма поведінки, моральні норми, правові норми та ін.

➤ Дослідіть, яке значення має іменник *норма* в усіх змодельованих словосполученнях.

Колективне опрацювання таблиці. Проаналізуйте таблицю. Назвіть норми літературної мови. Визначте, які з них характерні лише для усного мовлення, які – для писемного, а які – і для усного, і для писемного.

Норми української літературної мови

Типи норм	Що регулюють норми	Приклади
Орфоепічні	Правильну вимову звуків і звукосполучень	[бути́к] (не [бут'їк]), [га́разд] (не [га́разм]) та ін.
Акцентуаційні	Правильне наголошування слів	до́нька, залізни́чний пе-ре́їзд, се́редина, чергові́й, ра́зом та ін.
Орфографічні	Правильне написання слів та частин їх	півд́ня (не пів-дня), облич-чя (не обличча), статей (не статтей) та ін.
Лексичні	Використання слів відповідно до їхнього лексичного значення	психі́чні (не психологі́чні) про-цеси, брати (не прийма́ти) участь, да́ти на́станови (не устано́вки) та ін.
Словотвірні	Закономірності утворення нових слів за наявними в мові словотвірними моделями	поя́ттевий (не поняті́йний), до́бирати прикла́ди (не підби́рати прикла́ди) та ін.
Граматичні	Правильне вживання граматичних форм слів, побудова словосполучень і речень	найкращі́й (не са́мий кра-щий), три́ місяці́ (не три міся́ця), перші́й (не пер-ша) сту́пінь та ін.

Пунктуаційні	Правильне вживання розділових знаків	<i>Мова – найбільший духовний скарб.</i>
Стилістичні	Доцільність уживання мовних засобів у конкретних стилях мови	<i>подорож (не візит) до лісу; слова утворено поєднанням (не шляхом поєднання) інших слів та ін.</i>

Виконання системи завдань творчого характеру.

Дослідження-спостереження з елементами аналізу.

Прочитайте текст. Визначте тип мовлення. Доповніть текст висновком про те, що потрібно робити для опанування словесного багатства мови.

Скільки ж слів потрібно окремішій людині для спілкування, для читання художньої, наукової і науково-популярної літератури? Обсяг словника конкретної особи залежить від роду її занять, освіченості та здібностей. Установлено, що мовець активно використовує близько 3000 слів, а розуміє – у десять разів більше (*І. Вихованець*).

➤ З'ясуйте лексичне значення слів *освіченість* та *здібність*.

Матеріал для вчителя. *Освіченість* – наявність освіти й різнобічних знань. *Здібність* – обдарованість.

Дослідження-відновлення. Відновіть і запишіть вислови про мову відомих письменників, розставивши потрібні розділові знаки. З'ясуйте, про яку ознаку мови йдеться в них.

Мова це всі глибинні пласти духовного життя народу його історична пам'ять найцінніше надбання віків; мова це ще й музика мелодика фарби буття сучасна художня інтелектуальна і мисленнєва діяльність народу (*О. Гончар*).

Не можна ходити по рідній землі не чаруючись виплеканою народом у віках рідною мовою. В народі немає скарбу більшого як його мова (*Ю. Мушкетик*).

Знання рідної мови визначає багатство широчінь інтелектуальних і естетичних інтересів особистості (*В. Сухомлинський*).

➤ Кого з майстрів слова, що досконало опанували найскладніше й найдивовижніше знаряддя – мову, ви можете назвати?

➤ Як ви розумієте поняття *рідна мова*?

Дослідження-редагування. Дослідіть, яку мовну норму порушено в кожному прикладі. Виправте помилки й запишіть нормативні варіанти сполучень слів.

Десяткова дріб; з повагою, Ярослава Юрченко; ознаки предмета; зворотний зв'язок; менша величина; у вересні місяці; головна біль; бутік одягу; з метою приготування борщу потрібно мати овочі; на вулиці Тараса

Шевченко; узагальнююча таблиця; словник стане в нагоді; підводити під сумки; навчатися одинадцять років; духм'яний пиріг; причинний зв'язок.

Матеріал для вчителя. Десятковий дріб (граматична норма); з повагою Ярослава Юрченко (пунктуаційна норма); ознаки предмета (акцентуаційна норма); зворотний зв'язок (орфографічна норма); менша величина (орфографічна норма); у вересні (лексична норма); головний біль (граматична норма); бутік одягу (орфографічна норма); для приготування борщу потрібно мати овочі (стилістична норма); на вулиці Тараса Шевченка (орфографічна норма); узагальнююча таблиця (словотвірна норма); словник стане в пригоді (лексична норма); підбивати підсумки (лексична норма); навчатися одинадцять років (акцентуаційна норма); духм'яний пиріг (орфографічна норма); причинний зв'язок (словотвірна норма).

Колективне опрацювання пам'ятки. Уважно прочитайте подані в пам'ятці правила й запам'ятайте їх.

Основні норми української літературної вимови	
▲ Дзвінки приголосні в кінці слова або складу не оглушують (<i>досві[д]</i> , <i>наприкла[д]</i> , <i>вира[з]</i>).	
▲ Глухі приголосні звуки в середині слова перед наступними дзвінками треба вимовляти як парні їм дзвінки (<i>боротьба</i> [бо-род'ба], <i>просьба</i> [проб'ба], <i>хоч би</i> [хобджби]).	
▲ Літера <i>г</i> передає звук [г] (<i>об[г]рунтування</i> , [г]рунтовний), natomiast літера <i>з</i> – щілинний [з] (<i>техноло[з]ія</i> , [з]еній, [з]іпозеза).	
▲ Шиплячі звуки вимовляють твердо (<i>наві[шч]о</i> , [ч]ому, <i>при[ч]ина</i> , а не <i>навіщю</i> , <i>чьому</i> , <i>причіна</i>).	
▲ Грубим порушенням є вимова [в] у кінці слова після голосного з наближенням до [ф] (<i>знав</i> [знав], <i>досліджував</i> [дос'л'джував], <i>кров</i> [кроу], а не [знаф], [дос'л'джуваф], [кроф]).	
▲ Літера <i>ш</i> передає звуки [шч] (<i>ви[шч]ий</i> , [шч]о, а не <i>ви[си]ий</i> , [ш]о).	
▲ Буквосполучення <i>дж</i> , <i>дз</i> передають злиті звуки (<i>захо[дж]у</i> , <i>гу[дз]ик</i> , <i>ті[дж]ак</i> , <i>кукуру[дз]а</i>).	
▲ Шиплячі звуки [ж], [ч], [ш], [дж] перед наступними свистячими [з], [ц], [с], [дз] зазнають змін і вимовляються як відповідні їм свистячі (<i>розширити</i> [рош-іріти], <i>у точці</i> [утобці]).	

Орфоепічний практикум. Виразно прочитайте текст, звертаючи увагу на правильну вимову виділених слів.

Мова – найкоштовніше надбання народу

До найкоштовніших надбань кожного народу належить мова. Тому й називаємо це надбання рідною мовою. Рідна, як мати, як Батьківщина, як усе *найдорожче* серцю. Мова – найбільший духовний скарб, у якому народ виявляє себе творцем, передає *нащадкам* свій *досвід* і мудрість, перемоги і славу, культуру і традиції, думи і сподівання. Рідним словом *народ* збагачує також світову культуру. Слово – наше повнокровне життя, *невмируще джерело* поступу. З цього невичерпного джерела мовець здобуває не тільки знання про навколишній світ, а й моральні та естетичні оцінки й уподобання народу.

Український народ *творив* свою мову *впродовж* віків, *заносячи* до мовної скарбниці добірний нектар слова, невтомно *запалював* у слові незгасний вогонь думки і почуття, вічність праці і мрії. Колективна пам'ять народу-творця береже слово, а в ньому – і своє *безсмертя*. У слові рідної мови захована немовби якась *таємнича* сила, що в неповторному поєднанні звуків несе чарівну мелодію мови і називає щось зрозуміле всім. І не тільки називає, а й передає найтонші відтінки переживань і мислі. Мова – диво-світ, духовна планета, на якій живе виплекана людиною незлічénна кількість *слів* (І. Вихованець).

➤ Визначте тему й основну думку тексту. Що виражає заголовок? Яке речення в тексті є ключовим? Запишіть його.

➤ До слова *скарбниця* доберіть синонім. Складіть двоє речень так, щоб іменник *скарбниця* було вжито в прямому й переносному значенні.

➤ Чи не порушуєте ви акцентуаційної норми, наголошуючи слово *надбання*? Працюючи зі словником наголосів або орфоепічним словником української мови, зіставте ваш варіант наголошування з нормативним. За аналогією прочитайте подані іменники, правильно наголошуючи їх.

Придбання, завдання, пізнання, об'єднання, поняття, послання, подання, читання.

Мовознавчий експеримент. Замініть у поданих словосполученнях виділені слова нормативними відповідниками, уникаючи лексичної помилки.

Відкрити вікно, *відкрити* ключем двері, *відкрити* очі, *відкрити* зошит, *відкрити* парасольку, *відкрита* розмова, *відкрита* людина, *під відкритим* небом, *відкрите* питання, *відкрите* засідання.

Матеріал для вчителя. Відчинити вікно, відімкнути двері, розплющити очі, розгорнути зошит, розкласти парасольку, відверта розмова, щира людина, просто неба, нерозв'язане питання, прилюдне засідання.

Підсумок уроку.

🏠 Вивчити таблицю «Норми української літературної мови», опрацьовану на уроці. Дібрати власні приклади, які ілюстрували б дотримання мовних норм, зазначених у таблиці.